

Pınar Fedakâr, "Amerikan Yerlileri ve Karakalpak Türklerinin Efsaneleri" Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, 304 sayfa. (ISBN: 978-605-9247-38-2)

Arş. Gör. Gökçe EMEÇ*

Folklor terimi ve disiplini, Avrupa'nın siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik değişim ve dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır. Bu değişim ve dönüşüm süreçlerinden belki de en önemlisi 1453'te İstanbul'un, dolayısıyla da ticaret yollarının kontrolünün Türklerin eline geçmesi ve Avrupalıların yeni ticaret merkezleri aramaları olmuştur. Bu arayışın en önemli sonucu Amerika'nın keşfidir. Bütün bu gelişmeler ışığında Amerikan Yerlilerinin anlatımlarıyla ilgili çalışmaların 1492 yılında Amerika kıtasını keşfettiği kabul edilen Cristopher Columbus'la başladığını söylemek mümkündür. İlk folklor çalışmaları seyyah, tüccar ya da askerlerin kayıt altına aldığı anlatımlar ve bu anlatımları içeren yayınlardır. Amerikan Yerlileri hakkındaki ilk bilimsel çalışmalar ise 19. yüzyılda başlamıştır.

Amerikan Yerli kültürü ile Türk kültürünün ilişkisi özellikle Türk kamuoyunda pek çok kez gündeme gelmiş, Amerikan Yerlilerinin Türk olup olmadığı

hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmış, iki kültürün benzerliği Şamanizm etkisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bugüne kadar ülkemizde Amerikan Yerli kültürü ve Türk kültürünün ilişkili olup olmadığı konusunda tez üretilen ve öneride bulunabilecek olan Halk Bilimi çalışmaları yok denecek kadar azdır. Bu noktada Pınar Fedakâr'ın yeni yayınlanan Amerikan Yerlileri ve Karakalpak Türklerinin Efsaneleri -Karşılaştırmalı Bir İnceleme- başlıklı araştırma kitabı, iki kültürün ilişkisini sözlü kültür ürünlerinden efsane türü özelinde karşılaştırması bakımından folklor alanında ilk özgün çalışma olma özelliği ile öne çıkmaktadır.

Çalışmasını Kuzey Amerika Yerlilerinin efsaneleri ile sınırlandıran yazar, bunun nedenini bugüne kadar yapılan derleme ve inceleme çalışmalarının Kuzey Amerika'daki kabileleri merkeze almasıyla açıklamıştır. Öte yandan Orta Asya'nın merkezinde Türk kültürünü yaşamaya ve yaşatmaya devam eden Karakalpaklar bu kültürün kaynakları için iyi bir örneklem oluşturmaktadır. 27 kableden derlenen 41 Amerikan Yerli efsanesi ile yazarın doktora tez çalışmasında (Fedakâr, 2008) yer alan Karakalpak Türklerinin 73 efsanesi bu çalışmanın kaynağını oluşturmaktadır.

Amerikan Yerlileri ve Karakalpak Türklerinin Efsaneleri -Karşılaştırmalı Bir İnceleme- başlıklı araştırma kitabı giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar,

*Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Halk Bilimi ABD, emecgokce@gmail.com

araştırmanın konu ve kapsamının daha iyi anlaşılması için Amerikan Yerlilerinin ve Karakalpak Türklerinin tarihleri ile sosyal yapılarına yer vermiştir. Buna ek olarak Amerikan Yerlilerinin dillerine ve kültür bölgelerine, çalışmanın kapsamına ve yöntemine dair bilgiler bu bölümde bulunmaktadır.

Yazar, eserin "Amerikan Yerli Anlatmalarıyla İlgili Terimler ve Yayınlar" başlıklı birinci bölümünde, Amerikan Yerli anlatmalarıyla ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda mit, efsane ve masal türlerinin "anlatmalar" başlığı altında bir bütün olarak ele alındığını ve tür ayırımına gidilmediğini vurgulamıştır. Bu çalışmada ise, yazar tür ayırımını Franz Boas, W. R. Bascom ve T. R. Tangerlini'nin efsane tanımlarına göre başarılı bir şekilde belirlemiş ve bu tanımlardan hareketle efsane metinlerine odaklanmıştır.

Eserin ikinci bölümü olan "Amerikan Yerlileri ve Karakalpak Türklerinin Efsaneleri: Yapı, İşlev, Motif ve Konu" adlı bölüm ise, çalışmanın inceleme bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Amerikan Yerlilerinin ve Karakalpak Türklerinin efsaneleri yapısalcı yöntemle incelenmiş; yapı, işlev, motif ve konu bakımından karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiştir. Yazar, efsanelerin yapısını incelerken Alan Dundes tarafından geliştirilen Amerikan Yerli anlatmalarının "yapısal tipoloji" modelini kullanmış, bu modeli Karakalpak efsanelerine uygulamış, ortak ve farklı "motifemeleri" tespit etmiştir. Efsaneleri yapı ve işlevlerine göre inceleyen yazar, daha sonra efsanelerin motiflerini Stith Thompson'ın Motif-İndeks of Folk Literature adlı eserinden yararlanarak sınıflandırmış, benzerlik ve farklılıklarını vurgulamış, bu ilişkilerin nedenlerini açıklamıştır. Kitabın bu bölümünde Amerikan Yerlileri ve Karakalpak efsanelerindeki ortak motiflerin tespit edilmesi ve alanda ilk olması yönüyle de ayrı bir öneme sahiptir.

P. Fedakâr eserin sonuç kısmında; çalışmanın merkezini oluşturan "ortak ata" kavramı üzerinde durmuş, Amerikan Yerlilerinin ve Karakalpak Türklerinin efsanelerindeki ortaklıkların gelişimci bir bakış açısıyla değil, üç büyük göç hareketi ile Asya'dan Amerika'ya yerleşen Yerliler ile Çin sınırlarından Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Türklerin "ortak ata/atalarıyla" açıklanabileceği tezini savunmuştur. Çalışma, toplulukların üstünlük iddiaları gibi popüler yaklaşımların aksine, iki topluluğun "ortak ata/ atalara" sahip olabileceği görüşünü savunmakta, bu görüşü efsanelerdeki benzerliklerle desteklemektedir. P. Fedakâr, Amerikan Yerli kültürü ile Türk kültürünün ilişkili olup olmadığı konusundaki tartışmalara böylece yeni bir boyut kazandırmış, sözlü kültür ürünleri çerçevesinden farklı bir bakış açısı geliştirmeyi başarmıştır.

Çalışmanın sonunda Amerikan Yerlilerine ve Karakalpak Türklerine ait efsanelerin metinlerine yer verilmiştir. Eser, Amerikan Yerlilerinin efsanelerinin Türk diline kazandırılması bakımından da oldukça önemli ve değerlidir. Bu yönüyle kendisinden sonraki araştırmalar için de başvurulacak kaynak niteliğindedir.

Amerikan Yerlileri ve Karakalpak Türklerinin Efsaneleri -Karşılaştırmalı Bir İnceleme- adlı çalışma gerek konusunun özgünlüğü, gerekse yapısalcı yöntemin uygulanışında iyi bir örnek teşkil etmesi bakımından Halk Bilimi araştırmacıları için kılavuz niteliğindedir. Zengin kaynakçasıyla bu eser, alanda yapılacak yeni çalışmalara farklı bir bakış açısı sunması açısından da oldukça değerlidir.

Türk kültürünün etki alanını yalnızca bugünkü Türk Dünyası coğrafyası ile sınırlandırmak yerine, farklı kıtalarda, uzak coğrafyalarda bu izlerin peşine düşme cesareti genç araştırmacılar için teşvik edici bir özelliğe sahip olmuştur.